

ROZWIJANIE KOMPETENCJI KLUCZOWYCH

Według „Podstawy programowej kształcenia ogólnego dla sześciolletnich szkół podstawowych i gimnazjów” nauczyciele powinni dążyć do wszechstronnego rozwoju ucznia jako nadrzędnego celu pracy edukacyjnej. Edukacja szkolna polega na harmonijnej realizacji przez nauczycieli zadań w zakresie nauczania, kształcenia umiejętności i wychowania. Zadania te tworzą wzajemnie uzupełniające się i równoważne wymiary pracy każdego nauczyciela.

Założenia Programu KREATOR

W kwietniu 1995 roku uruchomiony został Program KREATOR, którego głównym zadaniem stało się szukanie sposobów włączania do procesu dydaktycznego umiejętności kluczowych. Na międzynarodowym sympozjum w Bernie sporządzono listę tych umiejętności, wskazując takie, które są potrzebne każdemu człowiekowi dla uzyskania satysfakcji osobistej i sprawnego funkcjonowania w życiu zawodowym oraz listę takich, które są ważne dla budowania wspólnej Europy. Jak widać dla określenia zadań edukacyjnych szkoły odniesieniem przestaje być jedynie wiedza czerpana z dyscyplin naukowych, a staje się nim uczeń i jego perspektywy życiowe.

Liczba wskazanych kompetencji zmieniała się. Pierwsza dziewiątka najważniejszych przedstawia się następująco:

- 1) *umiejętność pracy w zespole*
- 2) *umiejętność posługiwania się nowoczesną techniką informatyczną i komunikowania się*
- 3) *umiejętność rozwiązywania problemów*
- 4) *umiejętność wysłuchiwanie innych i brania pod uwagę ich punktów widzenia*
- 5) *umiejętność korzystania z różnych źródeł informacji*
- 6) *porozumiewanie się w kilku językach*
- 7) *łączenie i porządkowanie rozmaitych porcji wiedzy*
- 8) *umiejętność radzenia sobie z niepewnością i złożonością*
- 9) *umiejętność organizowania i oceniania własnej pracy.*

Umiejętności a kompetencje

W materiałach dotyczących reformy systemu edukacji, w tym również w pierwszej wersji *Podstawy programowej* pojawiły się dwa terminy: „umiejętności” i „kompetencje”. Należy zatem rozróżnić te dwa pojęcia. Umiejętności wprowadzamy do procesu lekcyjnego, tak projektujemy lekcje, by móc te umiejętności kształcić. Umiejętności odnoszą się więc do sfery działania. Można je ograniczyć do aspektu „jak” postąpić. Natomiast kompetencja jest skutkiem,

rezultatem osiągniętym poprzez ćwiczenie umiejętności i nabywanie doświadczeń podbudowanych przekonaniem, pewnością opartą na refleksji „dlaczego” tak postąpić w określonej sytuacji.

Według B. Niemierki kompetencje to ogół umiejętności niezbędnych do podejmowania i wykonywania działań poznawczych i praktycznych w określonej dziedzinie kształcenia, życia osobistego i zawodowego. Czyli – umiejętności obejmują w szkole sferę interakcji w procesie dydaktycznym, natomiast kompetencje odnoszą się do osoby, powstają w wyniku zintegrowania pewnej liczby umiejętności opanowanych na tyle sprawnie i świadomie, by osiągnąć możliwość swobodnego, mądrego, refleksyjnego i odpowiedzialnego podejmowania jakichś działań.

Na przykład kompetencja komunikacji składa się z wielu zintegrowanych umiejętności: czytania, pisania, słuchania, etc.

W kompetencji, którą osiągamy zawiera się również nasza refleksja, wiedza, postawa. Wszystkie te elementy są wzajemnie powiązane i warunkują osiągnięcie kompetencji. Podstawowe składniki kompetencji to:

- system wiedzy teoretyczno-praktycznej
- układy czynności, których podstawę orientacyjną stanowi wiedza
- podmiotowe uwarunkowania działalności człowieka.

Umiejętności i kompetencje kluczowe

Uczestnicy Programu KREATOR wyróżnili umiejętności uznane za konieczne do uzyskania kompetencji rozumianych jako zadania szkoły wobec ucznia. Rozwijanie tych umiejętności jest zobowiązaniem szkoły wobec ucznia. Celem procesu dydaktycznego przestaje być jedynie przekazywanie wiedzy czerpanej z określonych dyscyplin naukowych. Na szkole spoczywa obowiązek kształcenia takich umiejętności, które ułatwią absolwentowi uczestniczenie w życiu społecznym i zawodowym. Pięć z nich uznano za szczególnie ważne, nazwano je kluczowymi, ponieważ ich opanowanie ułatwia uczniom sprawne funkcjonowanie w szybko zmieniającej się rzeczywistości.

Należy zatem tak konstruować lekcje, żeby treści przedmiotowe łączyć z kształceniem następujących umiejętności kluczowych:

- 1) **PLANOWANIE, ORGANIZOWANIE I OCENIANIE WŁASNEGO UCZENIA SIĘ** – Uczenie się jest związane z podejmowaniem różnych wyborów: czego i jak się uczyć, co uznać za najważniejsze, jak odkryć braki i błędy w postępowaniu, jak różnicować ważność uzyskanych informacji. Zdobycie umiejętności planowania, organizowania i oceniania procesu uczenia się daje uczniowi szansę kierowania własnym rozwojem, ale stworzenie warunków do zdobycia tej umiejętności jest zobowiązaniem edukacyjnym szkoły.
- 2) **SKUTECZNE KOMUNIKOWANIE SIĘ W RÓŻNYCH SYTUACJACH** – Nieustannie rośnie różnorodność kontaktów między ludźmi. Coraz częściej musimy komunikować nasze oczekiwania oraz przyjmować informacje zwrotne. Praca, sprawy publiczne kształtują się lepiej, jeżeli potrafimy podzielić się wiedzą z innymi. Człowiek musi umieć w różnych sytuacjach tworzyć i rozumieć teksty w różnych formach przekazu.
- 3) **EFEKTYWNE WSPÓŁDZIAŁANIE W ZESPOLE** – Współczesny człowiek wykonuje coraz więcej zadań wspólnie z innymi. Skład zespołów może się zmieniać, ale

ogólne zasady współpracy są podobne. Zmieniać się powinny także role, bo podczas pracy w grupie można być przełożonym, podwładnym lub partnerem. Praca w małych grupach w czasie lekcji przygotowuje do spełniania zadań społecznych i zawodowych. Uczenie się przez współpracę jest więc aktywną metodą zdobywania wiedzy i umiejętności, pozwala na pokonywanie trudności i rozwiązywanie problemów.

- 4) **ROZWIĄZYWANIE PROBLEMÓW W TWÓRCZY SPOSÓB** – Stajemy wielokrotnie wobec sytuacji nowych i skomplikowanych, które zmuszają do nietypowego postępowania. W nowoczesnym społeczeństwie wzrasta zapotrzebowanie na ludzi myślących i pracujących twórczo. Ważnym zadaniem szkoły staje się wykorzystanie treści przedmiotowych do kształcenia aktywnej, twórczej postawy wobec trudnych i nietypowych problemów poznawczych i organizacyjnych.
- 5) **SPRAWNE POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I TECHNOLOGIĄ INFORMACYJNĄ** – Komputer staje się narzędziem codziennym. Trudno dziś zdobywać informacje i rozwiązywać wiele problemów bez dostępu do nowych technologii informacyjnych. Umiejętność korzystania z tego narzędzia staje się koniecznością. Łatwy w niedalekiej przyszłości dostęp do komputera postawi nauczyciela i ucznia w nowej sytuacji dydaktycznej. Sprawne posługiwanie się technologią informacyjną oznacza umiejętność korzystania z sieci komputerowej i oprogramowania.

Dzięki tym umiejętnościom efektywniejszy jest sam proces uczenia się, większa samodzielność i kreatywność człowieka. Te atuty zwiększają szansę pracownika wobec pracodawcy, podnoszą kompetencje pracownika i skuteczność działania człowieka w różnych grupach zawodowych albo społecznych.

W szkole uczniowie powinni kształcić swoje umiejętności wykorzystywania zdobywanej wiedzy, aby w ten sposób lepiej przygotować się do pracy w warunkach współczesnego świata. *Podstawa programowa kształcenia ogólnego* nakłada na nauczycieli obowiązek stwarzania uczniom warunków do nabywania następujących umiejętności:

- 1) planowania, organizowania i oceniania własnej nauki, przyjmowania za nią coraz większej odpowiedzialności;
- 2) skutecznego porozumiewania się w różnych sytuacjach, prezentacji własnego punktu widzenia i brania pod uwagę poglądów innych ludzi, poprawnego posługiwania się językiem ojczystym, przygotowania do publicznych wystąpień;
- 3) efektywnego współdziałania w zespole i pracy w grupie, budowania więzi międzyludzkich, podejmowania indywidualnych i grupowych decyzji, skutecznego działania na gruncie zachowania obowiązujących norm;
- 4) rozwiązywania problemów w twórczy sposób;
- 5) poszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł oraz efektywnego posługiwania się technologią informacyjną;
- 6) odnoszenia do praktyki zdobytej wiedzy oraz tworzenia potrzebnych doświadczeń i nawyków;
- 7) rozwijania sprawności umysłowych i osobistych zainteresowań;
- 8) przyswajania sobie metod i technik negocjacyjnego rozwiązywania konfliktów i problemów społecznych.

Opanowanie tych ważnych, kluczowych umiejętności daje uczniom szansę osiągnięcia koniecznych kompetencji.

Podstawowym pojęciem przy kształtowaniu kompetencji kluczowych jest integracja. Programy nauczania muszą być pisane w taki sposób, by treści przedmiotowe były nierozzerwalnie splecione z umiejętnościami kluczowymi i nauczane jednocześnie. Uczniowie świadomie powinni koncentrować się jednocześnie zarówno na treści, jak i na procesie pracy.

Nowy styl nauczania

Tradycyjny styl nauczania opiera się na modelu „dobrego pasterza i kochających rodziców”. Nauczyciel stara się przedstawić jasno postawione problemy, dobrze objaśnione przykłady i zapewnić wystarczającą ilość praktyki. To jednak nie daje uczniom szansy na rozwijanie swoich umiejętności rozwiązywania problemów. Dlatego coraz więcej proponuje się takich rozwiązań metodycznych, w których nauczyciel wprowadza zawierającą problem sytuację i pozostawia ucznia, aby mocował się z nią, aby popełniał błędy i aby na koniec zrozumiał, że popełnianie błędów jest nieuniknione.

Nauczyciele muszą zastanowić się, czy ich style nauczania pozwalają zarówno osiąść wiedzę, umiejętności i zrozumienie przedmiotu, jak i praktycznie zastosować kompetencje kluczowe. Uczniowie powinni zdawać sobie sprawę z tego, że przejmą odpowiedzialność za swoją naukę poprzez skuteczne stosowanie wszystkich kompetencji kluczowych do zdobywania wiedzy przedmiotowej, umiejętności i rozumienia.

Kształtowanie umiejętności, a co za tym idzie kompetencji kluczowych, wymaga zmodyfikowania tradycyjnej struktury lekcji. Pożądane jest stosowanie nowych metod pracy z uczniem, a w szczególności z grupą uczniów, zespołem. Jedną z propozycji zmian procesu nauczania jest wprowadzenie pięciu etapów lekcji, które owocują aktywnym zaangażowaniem się w zdobywanie wiedzy przez uczniów:

- I. **ZAANGAŻOWANIE:** celem pierwszej fazy jest stworzenie sytuacji, w której temat zajęć jest przedstawiony w sposób jasny i aktywizujący uczniów. Ważne jest precyzyjne sformułowanie celów, poleceń, stworzenie atmosfery sprzyjającej zaangażowaniu uczniów w rozwiązywanie problemu. W etapie zaangażowania tworzy się ramy organizacyjne zajęć (np. podział na grupy). Istotną, aktywną rolę odgrywa nauczyciel.
- II. **BADANIE:** Uczniowie samodzielnie analizują otrzymane zadania. To etap dyskusowania, analizowania, negocjowania, odnoszenia się do wcześniejszych doświadczeń i posiadanych już wiadomości. Stawiane są hipotezy i wypowiedzane wątpliwości. Nauczyciel staje się obserwatorem i słuchaczem – sprawdza, ile wiadomości i doświadczeń uczniowie wnoszą do pracy.
- III. **PRZEKSZTAŁCANIE:** W tej części lekcji wiedza zdobyta w drugiej fazie zostaje uporządkowana i wykorzystana w sposób twórczy. Uczniowie przedstawiają własne propozycje rozwiązania problemu, który przed nimi postawiono. Przebieg tego etapu zależy od współpracy uczniów, ich pomysłowości i zaangażowania. Następuje pogłębienie rozumienia problemów. Wiedza staje się własna i funkcjonalna.
- IV. **PREZENTACJA:** W tej części przedstawiciele grup relacjonują efekty pracy audytorium; może to być cała klasa, grupa. Prezentując wyniki pracy grupy,

uczniowie mają możliwość porównania sposobów rozwiązania problemu i rezultatów osiągniętych przez inne zespoły.

- V. REFLEKSJA: Faza zamykająca lekcję jest częścią niezbędną, a jednocześnie bardzo trudną dla ucznia i nauczyciela, przynajmniej na początku nowego prowadzenia lekcji. Uczniowie dokonują samooceny, określają czego i jak się nauczyli, czemu służyły przyjęte metody pracy oraz jak dalej pracować i wykorzystywać zdobyte doświadczenia. Uczniowie i nauczyciel próbują odpowiedzieć na pytania: co zrobiliśmy? dokąd doszliśmy? dokąd mogliśmy dojść? jakie były zasady rządzące moim i naszym uczeniem się? Jak to wykorzystamy?

Najważniejszy jest zatem styl pracy nauczyciela, jego rola podczas lekcji. Kompetencje kluczowe uczniowie mogą osiąść jedynie wtedy, gdy wykonują zadania całkowicie samodzielnie. Musimy im pozwolić na popełnianie ich własnych błędów i wykazać cierpliwość, nie poddając się presji tempa realizacji programu. Powinniśmy się przyzwyczaić do tego, że jesteśmy zbędni, gdy uczniowie pracują samodzielnie. Tak zwane „wskazówki” są wyłącznie oszukiwaniem naszego sumienia, a w istocie uniemożliwiają prawdziwe uczenie się. Nowa rola nauczyciela jest znacznie trudniejsza od dotychczasowej: odpowiadamy za prawidłowe postawienie zadania i nakłonienie uczniów do refleksji po jego wykonaniu.

LITERATURA:

- Materiały Edukacyjne programu KREATOR – wydawnictwa CODN
- Materiały szkoleniowe programu NOWA SZKOŁA – wydawnictwa CODN
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla sześcioletnich szkół podstawowych i gimnazjów – MEN